

Ж.Н. Бекенова*, Г.Ж. Нұрышева, Ж.А. Амиркулова

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан
(E-mail: zhmagul.nurdauletovna@gmail.com; gulzhikhan-nurysheva@yandex.kz; zh.amirkulova@gmail.com)

Цифрлық қоғамдағы тұлға болмысының ерекшеліктері және жауапкершілік мәселесі

Мақалада цифрлық қоғамдағы тұлға болмысы, оның ерекшеліктері және жауапкершілік мәселесі қарастырылған. Цифрлық қоғамдағы тұлға трансформациясы, ақпараттық этика құрылымы, жауапкершілік ұғымы Э. Тоффлер, М. Маклюэн, Д. Белл, Л. Флориди, Р. Капурро, Р. Брейдің еңбектерін негізге ала отырып тұжырымдалды. Ақпараттық технологиялардың, желілік байланыстың дамуы нәтижесінде қалыптасқан тұлға ерекшеліктері мақалада айқындалған. Күннең күнге қарыштап дамып жатқан цифрлық әлемде ақпарат таратуға қатысты күрделі, этикалық мәселелер пайда болды. Олар азаматтардың ақпаратты қабылдау мен таратудағы жауапкершілігімен және міндетімен байланысты. Моральдық жауапкершілік қана емес, ақпараттық қауіпсіздік те өзекті мәселеге айналып отыр. Авторлар қазіргі цифрлық әлемде ақпараттық қауіпсіздік тек заңнамалық мәселе ғана емес, тұтас қоғамның тыныс-тіршілігіне әсер ететін әлеуметтік-философиялық мәселе екеніне назар аударған. Сонымен қатар, цифрлық қоғамға тән негізгі рухани-адамгершілік құндылықтар тұжырымдалып, ақпараттық қоғамдағы этикалық мәселеге қатысты зерттеулердің негізінде ақпараттық жауапкершіліктің мәні мен маңыздылығы және оны зерттеудегі қалыптасқан көзқарастарға талдау жасалды.

Кілт сөздер: ақпарат, ақпараттық қоғам, цифрлық қоғам, коммуникация, адамгершілік, ақпараттық этика, жауапкершілік, құндылықтар, ақпараттық кеңістік.

Kipicne

Ақпараттық мәдениет қоғамдық өмірмен үйлесімді түрде бірігіп, оны жаңа қасиеттермен толықтырды. Бұл, әрине, көптеген қалыптасқан әлеуметтік-экономикалық, саяси және рухани идеялардың өзгеруіне ықпал етті, адамның өмір салтына сапалы жаңа белгілер енгізеді. Ақпарат ең құнды өнімге және негізгі тауарға айналды десек болады, тіпті оның жиынтық құны біртіндеп материалдық өндіріс өнімдерінің жиынтық құнына жақындай бастады. Бұл ақпараттың ғана емес, оны тарату, өңдеу және пайдалану жолдарының да құндылық қатынасының өсуіне әкелді. Қазіргі таңда ақпарат қоғам үшін маңызды стратегиялық ресурсқа айналып отыр. Ақпараттық мәдениеттің кең таралуы техника мен технологияны дамыту үшін түбегейлі жаңа мүмкіндіктер ашады, технологияның қоғаммен, адаммен және табиғатпен барынша тиімді байланысын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Қазіргі кезеңде адамның тұлғалық қалыптасуы мен әлеуметтенуі әртүрлі ғылымдармен қатар, жаңа технологияларды игеру арқылы жүзеге асады. Техника мен технология қандай адамды қалыптастырады? Зерттеушілер бұл мәселеге қатысты екі көзқарасты ажыратады. Бір жағынан, ғылым тек техникаға ғана емес, сонымен бірге адамның өзіне де, оның кешенді дамуы үшін материалдық және рухани алғышарттар жасауға да көбірек көңіл бөлуі тиіс. Екінші жағынан, техногенді өркениеттің белсенді дамуы адамзаттың өмір сүруіне қауіп төндірген ғылыми жаңалықтарды дүниеге әкелді. Қазіргі заманның ең өзекті мәселелерінің бірі — адамның тұлғалық бейнесін сақтап қалу. Жоғары технология сәйкесінше адамның жоғары дайындығын, оның рухани жетілуін және жауапкершілігін талап етеді. Қоғамның жаппай цифрлануы және ақпараттық мәдениеттің қарыштап дамуы рухани салалармен байланыстың үзіліп, көп жағдайда рухани-адамгершілік құлдырауын тудырып отыр.

Қазіргі қоғамда интернет, әлеуметтік желілер, жарнама, кино, музыка тұлғаны қалыптастыруда тәрбиелік қызмет атқарады, осылайша «құрамалы мәдениеттің» адамы қалыптасады.

XXI ғасырдың басынан бастап қоғамды жаһандық коммуникациялар мен әлеуметтік желілер арқылы әлеуметтік ортаға әсер ететін біртұтас ақпараттық кеңістіктің мәдени, саяси, экономикалық

* Хат-хабарларға арналған автор. E-mail: zhmagul.nurdauletovna@gmail.com

жүйесі жаулай бастады. Қоғамды ақпараттандыру жағдайында адамның белсенділігін танытатын негізі қасиеті — оның ақпаратты тұтыну және өңдеу қабілеті, яғни осы негізгі ресурсты игеру және тиімді пайдалану болып саналады. Даму ресурсы ретінде ақпарат әрбір жеке тұлғаның рухани саласының қалыптасуына тікелей әсер етеді. Ақпараттандыру қоғамның ақпараттық мәдениетінің деңгейін арттыруды көздейді, компьютерлік сауатсыздықты жоюға ықпал етеді. Қоғамды ақпараттандыру процесінде тұлғаның интеллектуалдық әлеуеті де трансформацияланады, бұл ақпараттандырудың тағы бір заңдылығы — қоғамды интеллектуализациялау. Қоғамды жаппай цифрландыру жағдайында шығармашылық қабілеті жоғары, өзіндік жетілуге ұмтылатын тұлғаның рөлі артады.

Демек, қоғамды ақпараттандыру жағдайында тұлғаның даму процесі келесі ерекшеліктерге ие:

– ақпараттық технологиялардың дамуы және цифрландыру қоғам мүшелерінің ақпараттық мәдениет деңгейін арттыру мен цифрлық сауаттылығын, жалпы интеллектуалдық әлеуетінің жоғарлауын көздейді;

– ақпарат көлемінің көптігі және оған үнемі талдау жасау, синтездеу қажеттілігі жеке тұлғаның белсенділігін, жасампаздық қабілетін арттырады;

– ақпараттық желілер арқылы еркін тарайтын, кей жағдайда жалған ақпарат кең көлемі тұлғаның моральдық жауапкершілігін, құндылықтар жүйесін қалыптастыруды талап етеді.

«Әлемдік қоғамдастықтың ақпараттық қоғамға ауысуы, ең алдымен, адамдардың санасы мен мәдени деңгейін өзгертуді талап етеді. Олар мінез-құлық пен қарым-қатынас формаларын түбегейлі өзгертуі тиіс, сонымен қатар жаңа құндылықтар мен мақсаттар туралы түсініктерді игеруі керек, бұл ақпарат пен білімді бір ұрпақтан екінші ұрпаққа тарататын жоғары дамыған ақпараттық жүйенің көмегі арқылы ғана мүмкін болады» [1].

Осылайша, ақпараттық алмасудың субъектісі ретінде әрекет ететін тұлға ішкі және сыртқы факторлар мен қоршаған ортаның әсерінен өзгереді, оның өзгеруі қоғамды ақпараттандыруда көрінеді. Әлеуметтік қасиеттердің өзара байланысы тұтастықпен, ашықтықпен, тұрақтылықпен және өзін-өзі дамыту мүмкіндігімен сипатталатын тұлға жүйесін құрайды. Тұлғаның өзін-өзі дамытуы оның құрылымдық сапалы өзгеруінен, яғни интеллектуалды, шығармашылық және рухани дамуынан байқалады. Осы үш компоненттің бірлігі тұлғаның қалыптасуы мен дамуын қамтамасыз етеді. Қазіргі қоғамда ақпарат өмірдің тұрақты компонентіне айналды, ол тұлғаның бүкіл құрылымына еніп, оның сапалық өзгеруіне ықпал етіп отыр. Белсенділікті орнататын шығармашылық әлеует тұлғаның өзін-өзі дамытуының алғышарты ретінде әрекет етеді, ал рухани әлеует, оның ішінде тұлғаның құндылық жүйесі сапалы ақпаратты таңдауға және жеке дамудың бағытын анықтауға мүмкіндік береді. Қоғамды ақпараттандыру жағдайында тұлғаның дамуына келесі ерекшеліктер тән: жоғары деңгейдегі интеллектуалдық, шығармашылық белсенділік және жеке тұлғаның моральдық жауапкершілігін арттыруды көздейтін ақпараттық мәдениет деңгейінің өсуі.

Қазіргі заманғы ақпараттық технологиялар нақты уақыт режимінде «синхронды коммуникацияны» қажет етпейді. Көп жағдайда адамдар тікелей өзара байланысты қажет етпейтін «асинхронды коммуникацияларға» қатысады (whatssapp чаттар, e-mail алмасу, ньустоптар). Бірақ екі жағдайда да коммуникацияда ситуациялық уақыт іс жүзінде шексіздікке дейін созылады. Кез келген чат кезінде этикет бойынша сұхбаттасушыға жауап беру үшін бірнеше секундтан бір минутқа дейін және одан да көп уақыт беріледі. Бұл жүзбе-жүз коммуникация жағдайымен салыстыратын болсақ уақыттың айтарлықтай созылуы. Ал e-mail хабарламалар алмасу кезінде кері жауап алу бірнеше сағат, күн, тіпті аптаға дейін созылуы мүмкін. Киберкеңістік жаңа темпоралды кеңістікті қалыптастырады, онда өзара интеракциялар жалғасқан жағдайда интерсубъективті уақыт өзара созылады. Жүзбе-жүз қарым-қатынаспен салыстырғанда коммуникацияға қатысушылар ойлануға және жауап беруге айтарлықтай көп уақыт алады. Тағы бір ескеретін жағдай — тікелей байланыстың болмауынан айтарлықтай психологиялық қиындықтар туындайды. Виртуалды әлем интерсубъективтіден біршама ерекшеленеді. Виртуалды әлем адамдардың өзара әрекеттесу кеңістігін және уақыт шекарасын кеңейтеді және өзгертеді. Цифрлық әлем сізге басқа визуалды тұлғаны жасауға мүмкіндік береді. Адамдар енді әлемнің кез келген бұрышында онлайн формада достық қарым-қатынас орната алады және оны жүзеге асыру өте оңай. Бұл тұлғалық бірегейліктің дағдарысына алып келуі мүмкін. Виртуалды әлемде сіз өзіңіздің кез келген имиджіңізді жасай аласыз. Бұл салада қазір жалған фактілер көбейіп, әрбір адам өзінің виртуалды бейнесін тартымды қасиеттермен толықтыруға тырысады.

Ақпараттық кеңістіктегі коммуникация ерекшеліктерін өз зерттеуінде Д. Балабекұлы да көрсеткен: «Цифрландыру мен ақпарат тарататын заманауи желілік технологиялар пайда болғалы бері адам үшін вербалды коммуникацияның мағыналық мәні айтарлықтай азайды, бұл нақты емес білімді толықтай жоғалтумен байланысты болады. Себебі біз желіде тірі адамдармен емес, олардың виртуалды көшірмелерімен араласып, сөйлесеміз (әлеумет саласы). Желілік ақпараттық технологиялардың көмегі арқылы адамдармен жанама түрде қарым-қатынас жасау байланыстың тұлғааралық ерекшеліктерін жоғалтады, ал желіден тыс, шынайы өмірде нақты емес білімді объективтендіру арқылы қарым-қатынас кезінде бұл ерекшеліктер оңай қабылданады. Сондықтан желіде басқалармен араласып, сөйлесек, өзіміз қабылдайтын нәрселерді шынымен де әңгімелесуші адамның жеке қасиеті мен мінез-құлқының, оның ойларының, тілектерінің, қорқыныштарының көрінісі деп айтуға бола ма деген сұраққа жауап бере алмаймыз. Мұның бір себебі желі қолданушылары ақпараттық кеңістікке өз ойынша өзіне кесірі тимейтін және психологиялық жағынан жағымсыз сезім тудырмайтын ақпаратты ғана шығарып, көпшілік назарына ұсынады» [2; 32].

Осыдан цифрлық қоғамдағы ақпараттық мәдениет, ақпарат таратудағы жауапкершілік пен еркіндік мәселесі туындайды.

Зерттеу әдістері

Мақалада цифрлық қоғамдағы тұлға болмысына және жауапкершілік мәселесіне терең феноменологиялық талдау жасалған. Тақырыпты зерттеуде тарихи талдау, жүйелеу және сыни ойлау әдістері қолданылды. Цифрлық қоғамдағы тұлғаға тән ерекшеліктер, ақпараттық этика құрылымы, жауапкершілік ұғымы Э. Тоффлер, М. Маклюэн, Д. Белл және ақпараттық этика саласында зерттеу жүргізген Л. Флориди, Р. Капурро, Р. Брейдің еңбектеріне негізделіп отырып тұжырымдалды. Тарихи талдауға сүйену арқылы ақпараттық қоғамның қалыптасуымен орныққан тұлға трансформациясы зерделенді. Жүйелеу және сыни әдістерге негізделіп тұлға дамуы, әлеуметтенуі контексіндегі цифрлық қоғамға жалпы теориялық және әдіснамалық талдау жүргізілді. Қазіргі таңда цифрлық қоғам туралы зерттеулер жеткілікті болғанымен, ақпараттық этика, цифрлық қоғамдағы жауапкершілік мәселесі көп зерттелмеген. Мақалада ақпараттық қоғам туралы классикалық зерттеу еңбектеріне және заманауи ақпараттық этика жайлы еңбектерді саралай отырып, ақпараттық этика, әсіресе жауапкершілік мәселесі қазіргі таңдағы қолданбалы этиканың ең түйткілді салаларының бірі екені негізделген.

Нәтижелері

XX ғасырдың 50-ші жылдарынан бастап адамзат өз дамуының жаңа кезеңіне өтті. Дәстүрлі жіктеу бойынша жаңа қоғамға постиндустриалды қоғам деген анықтама берілді. Постиндустриалды қоғам идеяларының дамуының жалғасы ақпараттық қоғам теориясы болды, оның негізі ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қоғам дамуының барлық аспектілеріне: адамдардың өмір салтына, білім алуына, жұмыс жасауына, билік пен халықтың өзара қарым-қатынасына революциялық әсері деп жарияланды.

Бұл ретте негізгі фактор қоғам үшін маңызды ақпарат көлемінің ұлғаюы ғана емес, сонымен қатар адам мен қоғамның ақпаратқа қатынасының өзгеруі болып саналатынын атап өту қажет. Бұл бетбұрыс кезеңді ортағасырлық теоцентризм дүниетанымнан қайта өрлеу дәуіріндегі әлемді антропоцентрилік қабылдауға көшу кезеңіндегі жаппай сананың қайта бағдарлануымен салыстыруға болады. Құдай ұғымы өзінің маңыздылығын сақтап қалды, бірақ сол дәуірдегі көптеген адамдардың құндылық иерархиясында екінші орынға көшті. Ақпараттық қоғамда да ақпарат құндылықтар иерархиясының жоғарғы деңгейінен орын алған.

Ақпараттық трансформацияның мәні — қоғам мүшелеріне білім мен идеяларды меңгеруге оң әсерін тигізу. Ақпараттық қоғам адамдарға өзіндік жетілуге, әлеуетін толықтай жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Жаңа өмір сүру мен қызмет ету ортасының пайда болуы адамдар арасындағы қарым-қатынасты ғана өзгертіп қоймайды, сонымен қатар адамның ақпаратқа деген көзқарасын да өзгертеді. Америкалық әлеуметтанушы И. Валлерстайн ақпараттық қоғам туралы: «Біз қалыптасқан жаһандық қоғамдық құрылымның, яғни әлемдік капиталистік экономикадан — басқа жаһандық жүйеге ауысу дәуірінде өмір сүріп жатырмыз. Бұның жақсы немесе жаман екенін білмейміз. Бірақ бұл өтпелі кезең осы дәуірде өмір сүріп жатқандар үшін күрделі болатыны анық. Бұл қарама-қайшылықтар мен

тәртіпсіздіктер күшейген және көпшіліктің пікірінше, құндылықтар күйреген кезең болады», — деген [3].

Қызметтің жаңа коммуникативті салаларының пайда болуына байланысты моральдық нормалар мен ережелерді, олардың дәстүрлі мағынасын қайта қарау қажеттілігі туындайды. Бұл процесс, мысалы, есептеу техникасы қауымдастығы (computing Machinery — АСМ қауымдастығы) әзірлеген «компьютерлік кәсіпқойлар» кодексі сияқты жеке қауымдастықтар мен кәсіби бірлестіктер ішінде ережелер мен кодекстерді әзірлеуден басталады [4]. Қолданбалы этиканың түрлері ретінде компьютерлік, желілік, инженерлік этика пайда болады, олар қазіргі заманғы коммуникациялық кеңістіктегі әртүрлі субъектілер арасындағы қатынастар жүйесін құрады.

Қолданбалы этиканың рөліне қатысты осындай көзқарасты көптеген зерттеушілер атап өткен. Мысалы, А.А. Гусейнов пен Р.Г. Апресянның тұжырымы бойынша, «қолданбалы этика» — этика дамуының жаңа кезеңі ретінде түсіндірілуі мүмкін, бұл мораль теориясының қоғамның моральдық тәжірибесімен тікелей байланысты болуымен сипатталады [5; 389].

Біздің көзқарасымыз бойынша, қолданбалы этика қазіргі уақытта этиканың ғылым ретіндегі эволюциясының кезеңі болып саналады және барлық классикалық моральдық мәселелер, қазіргі заманның өзекті моральдық мәселелері сияқты, қолданбалы зерттеулер мен тәжірибелер контекстінде түсіндіріледі. Алайда, қолданбалы этиканың мазмұнын түсінудегі плюралистік тенденция (оның әртүрлі бағыттарында көрсетілген), біздің ойымызша, ұзақ уақыт сақталмайды. Қолданбалы этиканың объективті шындыққа барынша толық сәйкес келетін, ХХІ ғасыр адамына қоғамның толыққанды мүшесі ретінде жұмыс істеуге мүмкіндік беретін ережелер мен нормалар жиынтығын бөліп көрсету қажет. Бұл бағыт — қолданбалы этика бөлімінің тар шекарасынан шыққан және ХХІ ғасырдағы адамның болмысының ерекшелігін ескеретін ақпараттық этика немесе ақпараттық қоғам этикасы [6].

Л. Флориди «Ақпараттық этика: компьютерлік этиканың философиялық негіздері туралы» еңбегінде ақпараттық этиканы онтоцентристік теория ретінде қарастырады, өйткені оның міндеті — ақпараттық кеңістіктің элементтері ретінде ұсынылған шынайы әлемнің барлық формаларының, яғни адамдардан және олардың әлеуметтік қатынастарынан бастап жұлдыздар, тастар, жануарлар мен өсімдіктерге дейін әлемде бар немесе болатын кез келген ақпаратты онтологиялық теңдігін мойындай отырып, моральдық тұрғыдан бағалау [7].

Ақпараттық этика Л. Флоридидің еңбектері бойынша, кез келген объектіні немесе жалпы болмысты түсінуге болатын ақпарат пен ақпараттық нысандардың ішкі құндылығына негізделген. Инфосфераны бұрмалауға немесе қысқартуға бағытталған кез келген әрекет зиян тигізу ретінде қарастырылады. Ақпараттық этиканың негізгі сипаттамаларына мыналар жатады:

- 1) модальділік — ақпараттың қисындылығы және жүзеге асырылуы;
- 2) гуманитарлық — құпияны сақтау, дәлдік, шынайылық, адалдық;
- 3) айқындық — ақпараттың қолжетімділігі мен қолжетімсіздігі, пайдалану мүмкіндігі, жүйелілік;
- 4) конструктивтілік — ақпараттың адамгершілік қағидаларына қайшы келмеуі, қазіргі заманға сай болуы, нормативтілігі, ақпараттың көптігі.

Ақпараттық этиканы этика дамуының жаңа кезеңі ретінде тұжырымдаумен қатар, ақпараттық қоғамдағы трансформацияларға сәйкес классикалық этикалық концепцияларды да қайта қарастыру қажет. Ақпараттық қоғам туралы классикалық зерттеулерде, яғни Белл, Тоффлер, Маклюэннің еңбектерінде ақпараттық қоғамдағы этикаға толыққанды зерттеулер арналмаған. Бірақ заманауи ақпараттық даму мен цифрландыруды ескере отырып, мораль мен құндылықтардың даму бағытын анықтап алу өзекті мәселе екені анық. Осы зерттеу аясында ақпараттық қоғамға арналған еңбектерге талдау жасай отырып, ақпараттық қоғамдағы этикаға қатысты тұжырымдарды зерделеуге тырысамыз. Э. Тоффлердің «Үшінші толқын» еңбегінде ақпараттық қоғамға жан-жақты талдау жүргізілген. «Үшінші толқын» ұғымы ғылым, техника, компьютерлер, коммуникация әдістерінің дамуымен болатын қоғам өміріндегі өзгерістерді білдіреді. Маклюэннің зерттеулері ақпараттық қоғам ерекшеліктерін түсінуде маңызды рөл атқарады. Маклюэн қоғамдағы бұқаралық ақпарат құралдарының ақпарат таратудағы маңыздылығын тұжырымдай отырып, «жаһандық ауыл» концепциясын жасаған.

Әлеуметтік кеңістікте үшінші толқын жаңа типтегі отбасылардың қалыптасуы, бұқаралық ақпарат құралдарының демассификациясы, компьютерлік технологиялар арқылы ми қызметінің сапалы жақсаруы сияқты өзгерістерді әкелді. Ақпараттық қоғамдағы адамгершілік ұстанымдар мен құндылық бағдарларының көптігі бұқаралық ақпарат құралдарының демассификациясымен

байланыстырылады. Демассификация «өзіміздің қайталанбас, тұлғалық бірегейлігімізді ұғындырады» [8; 614]. Осылайша адамгершілік те тұлғалық және қоғамдық деңгейде өзгереді.

Ақпаратты игеруге жұмсалатын уақыт мөлшерінің өсуімен қатар, ақпарат көлемі де үнемі көбейіп отырады. Бірқатар футурологтар ақпарат көлемінің өсуі, адамның дүниетанымын да өзгертуі мүмкін деген болжамдар жасайды, мәселен, рационалдылық пен адамгершілік арасындағы тепе-теңдік бұзылуы мүмкін. Цифрлық қоғамда тоқтаусыз жүретін ақпаратты өңдеу операциялары рационалдылықты алға тартып, мораль мен адамгершілікті екінші кезекте қалдырады. Осы орайда зерттеуші ғалым И.А. Негодаев: «баланы ерте рационалдылық пен логикаға үйрету оны эмпатия сияқты эмоциядан айыруы мүмкін», — дейді [9].

Ақпараттық қоғамдағы адамдардың мінез-құлқы, әрекет етуі, құндылықтар бағдарының ерекшеліктерінің айқындалуына терең әсер ететін — күнделікті жоғары жылдамдықпен және үлкен көлемде келіп жатқан ақпарат. Осындай жағдайда сыртқы ортадан қабылданатын ойлар мен бейнелер де өзгереді. Нәтижесінде үшінші толқын қоғамында отбасы, мемлекет, жалпы адамгершілік туралы жаңа түсініктер қалыптасады. Бірақ жаңа ойлар мен бейнелер ұзақ уақыт тұрақты түрде сақталмайды. Олар үнемі жаңарып, өзгеріп отырады, тіпті бір ұрпақтың өзінде тұрақты құндылықтар мен қағидалар жүйесін тұжырымдай алмаймыз. «Үшінші толқын ақпарат ағынын жеделдетіп қана қоймайды, біздің күнделікті тұрмыс-тіршілігімізге ықпал зор ақпараттың ішкі құрлымын трансформациялайды» [8, 266].

Қазіргі ақпарат заманындағы кең көлемдегі ақпарат құрылымының ерекшелігі оны біз санамызға үзілген, қысқа формада қабылдаймыз. Күнделікті санамызға келіп жатқан ойлар мен бейнелер бөлшектелген, мерзімділігімен ерекшеленеді, сондықтан адам тұрақтылық сезімін жоғалтады. Ақпаратты жеткізу әдісі өте маңызды, бұл туралы Маклюэн де айтқан: «Ақпараттық өзі құрал» [4; 341]. Ақпараттық қоғам жұмсақ, өзгермелі жаңа моральдық қағида жеке тұлға деңгейінде ғана емес, бүкіл қоғамдастық деңгейінде де тез қабылданады. Адамдардың ой-санасы да жаңа қағидаларды ешбір адамгершілік қарама-қайшылықтарсыз қабылдайды. Зерттеушілердің пікірінше, қазіргі ақпараттық қоғамда адамгершілік мәселесіне эклектикалық, жағдаяттық сипат тән.

Цифрлық қоғамдағы ақпараттың модульдық құрылымы адам санасын да өзгертеді, яғни құбылыстарды белгілі бір критерийлер бойынша жіктеу қабілеті төмендейді, себебі көп жағдайда бірегей ортақ критерийді бөліп көрсету мүмкін емес. Себеп-салдарлық байланысты айқындау да нашарлаған. Бұл құбылыстың адамгершілік жағын талдайтын болсақ, ақпараттық қоғамда өмір сүріп жатқан адам өзінің және өзгелердің іс-әрекеттеріне тиісті объективті бағасын бере алмайды. Ол көп жағдайда объективті шынайылықтың дайын ментальды үлгілерімен әрекет етеді, бұл үлгілер де жиі ауысып тұрады, сондықтан дүниенің объективті шынайы бейнесін қалыптастыру өте қиын. «Ақпараттық қоғамдағы қысымға кейбір адамдар шыдамай апатияға немесе ашуға беріліп жатады. Ал басқалары, керісінше, өзіндік жетілуді үзбей, жоғары деңгейде қызмет атқара алатын сауатты, білікті адамдарға айналады» [8; 279].

Ақпараттық қоғам адамының рухани-адамгершілік бағдарына холистік ыңғай тән болады. Мәселен, адамгершілік қағидалары — бұл бұлжымайтын императив, ал ақпараттық қоғамда адам тұлға ретінде өзінің немесе өзгелердің іс-әрекетіне моральдық тұрғыда кесімді және жағдаяттық баға беруі мүмкін. Ақпараттық қоғамдағы эволюция барған сайын күрделі құрылымдардың пайда болуына әкеледі. Бұл моральдық эволюцияға да қатысты. Осылайша, үшінші толқын қауымдастығының моральдық хаосы жеке тұлға және тұтастай қоғам үшін адамгершілік қағидалар мен нормалардың жүйелі құрылымын жасауға түрткі болады. Ақпараттық қоғамда адамның еңбекке де көзқарасы өзгереді. Бұл туралы Э. Гидденс: «Мәдениетте «еңбек этикасынан» алшақтап, еркін, ләззат алуға бағытталған өмір салты орнығады. Индустриализмге тән еңбектің тәртіпке келтіру функциясы постиндустриалды қоғамда әлсіреп, адамдарға жеке және индустриалды салаларда инновациялар жасауға көбірек еркіндік беріледі», — дейді [10; 604].

Қазіргі цифрлық қоғамда ақпаратты өңдеу және пайдалануға қатысты көптеген мәселелер туындайды. Д. Белл өзінің «Ақпараттық қоғамның әлеуметтік шекаралары» деген еңбегінде ақпараттың қолжетімді болуынан пайда болатын мәселелер туралы айтқан: «Тағы бір маңызды нәрсе, ақпаратты бақылауда ұстау оны жасыру немесе заңсыз жариялау сияқты асыра пайдалануға алып келуі мүмкін. Осындай асыра пайдалануды болдыртпау үшін институционалды шектеулер қажет, әсіресе ақпарат саласында» [11].

Қазіргі цифрлық қоғамның өзекті мәселелерінің бірі — адамның күрделі биоәлеуметтік жүйе ретінде тұлғасын сақтау және дамыту. Бұл мәселені бірқатар зерттеушілер қазіргі заманның

«антропологиялық дағдарысы» деп атайды. Адам өз әлемін қиындата отырып, өзі басқара алмайтын және оның табиғатына жат болатын күштерді қалыптастыруы мүмкін. Ол әлемді өзгерте отырып, адамның өмірін түбегейлі өзгертетін және кері әсер ететін құрылымдарды жасап шығаратын әлеуметтік факторларды туындатады. Г. Маркузе техногенді өркениеттің дамуының салдары ретінде бұқаралық мәдениеттің нәтижесі ретінде «бірөлшемді адамның» пайда болуы туралы айтқан. Заманауи ақпараттық мәдениет адам санасын жаулаудың әдістердің көптеген түрін жетілдіруде. Санаға осындай терең әсердің салдарынан адамның қоршаған әлемді рационалды қабылдау қабілеті әлсіреуі және бұқаралық мәдениеттің құрбанына айналуы әбден мүмкін [9].

Талқылау

БҰҰ ұйымының резолюциясы бойынша, ақпарат еркіндігі — адамның іргелі құқықтарының бірі. 1948 жылы қабылданған адам құқықтарының жалпығы бірдей декларациясы әркімнің ақпаратты еркін қабылдау және тарату құқығы бар екенін бекітті. Бірақ декларацияда адамдар қандай ақпаратты қабылдап, тарата алатыны анықталмаған. Күннен күнге қарыштап дамып жатқан цифрлық әлемде ақпарат таратуға қатысты күрделі, тармақталған этикалық мәселелер пайда болды. Олар азаматтардың ақпаратты қабылдау мен таратудағы жауапкершілігі, міндетімен байланысты. Осы орайда моральдық жауапкершілікпен қатар ақпараттық қауіпсіздік те өзекті мәселеге айналып отыр. Қазіргі цифрлық әлемде ақпараттық қауіпсіздік тек заңнамалық мәселе ғана емес, тұтас қоғамның тыныс-тіршілігіне әсер ететін әлеуметтік-философиялық беделге ие болды. Ақпараттық қауіпсіздік мәселесі үш тармаққа жіктеледі: субъектінің ақпарат алуға құқығын қамтамасыз ету; ақпарат сапасын сақтау, ақпарат қабылдау мен таратудағы жауапкершілік мәселесі; ақпараттық қатынас субъектілерінің ақпарат ресурстарын қорғау.

Цифрлық қоғамда білім алу мүмкіндіктерінің артуымен жүзеге асатын интеллектуалдық дамумен қатар, жалған ақпарат тарату, ақпараттық кеңістікті бұрмалау сияқты негативті құбылыстар да күшейе түседі. Ақпараттық технологиялардың дамуы және кеңінен қолданылуы ойлау жүйесінің өзгеруіне алып келеді, мәселен, ақпарат беруді формализациялау, стандарттау, алгоритмдер енгізу. Осының нәтижесінде заманауи бұқаралық ақпарат құралдары мен әдістерін пайдалану қоғамға әсер ету, оны билеу құралына айналады. Ақпараттық технологиялар адам санасына манипуляция жүргізудің де әдістерін жасады, осының салдарынан адам болмысты рационалды игеру қабілетінен айырылады. Техногенді өркениеттің дамуы тұлғаның қалыптасуы мен әлеуметтену үдерісіне де өз ықпалын тигізеді.

Мәселен, әлеуметтік желілерді қолданушылар көп жағдайда жасырын түрде коммуникацияға түседі, қауіпсіздік шаралары үшін жеке тұлға өзін жасырын қалдырады және көпшілікке ұсынатын ойларын да жасырын түрде жариялайды. Бұған мысал ретінде форумдар мен чаттарды, әлеуметтік желілік байланыстар мен топтарды айтуға болады, ол жерлерде қатысушылардың есімін жасыруы көп кездесетін әрі қалыпты саналатын жағдай. Әлеуметтік желілердегі форумдар мен чаттарда анонимдік аса маңызды болмағанымен, басқа жағдайларда бұл қоғамның ақпараттық ресурстары мен ақпараттық ортасын дамытудағы елеулі негативті құбылыс болып шығады. Қолданушылардың желіде бет-бейнесін жоғалтуы, жасырын қалуы және ақпараттық ресурстардың тегін болуы жеке тұлғаның өз шығармашылығын жұртқа кедергісіз ұсынуы үшін қажет, бірақ бұл мәселелер оған кері ықпалын тигізеді — олар жеке тұлғаның бірегейлігін ғана емес, сонымен қатар, оның шығармашылығының ролін де төмендетеді.

Демек цифрлық қоғамдағы жауапкершілік, жалпы этика мәселесін жан-жақты, терең зерттеуге түрткі болатын антропологиялық дағдарыс, бірегейлік мәселесі, құндылықтық-рухани трансформация. Ақпараттық, цифрлық технологиялар дәуіріндегі өзекті мәселенің бірі — виртуалды кеңістікті адамға қолайлы ететін этикалық ілім қалыптастыру.

Қазіргі цифрлық кеңістіктің тағы бір мәселесі — ақпараттық ресурстардың шынайылығына күмәндану, құндылығын төмендету, бұл жоғарыда айтылған мәселелердің салдарынан туындап отыр. Бүгінгі жаппай цифрландыру заманында қоғамның мүшесінің іс-әрекетінің тиімділігі оны қоршаған ақпараттық кеңістіктің қаншалықты шынайы екеніне және ақпаратқа деген сұранысын қаншалықты тез және нәтижелі толықтыра алатынына байланысты. Бірақ бүгінгі қоғамдағы ақпараттық жауапкершілік қажетті деңгейде емес. Ақпараттық кеңістіктің шектеулі болуы дәл осы жағдайға байланысты, яғни ақпаратқа көпшілік үшін қолжетімді болғанымен, қажеттісін табу оңай емес әрі көп жағдайда ақпараттың бұрмаланатынын да ескеру керек. Қазіргі адамға өзіне нақты қажетті ақпаратты табу оңай емес, өйткені ол ортақ ақпарат арнасына араласып жатыр және соңғы жылдарда бұл

ақпарат тасқыны күшейе түсті. Осы ақпарат ішінен өзіне қажетті ақпаратты тауып, бөліп алу қиын шаруа. Сонымен қатар, бұқаралық ақпарат құралдары арқылы таралатын бұрмаланған идеялар мен фактілерді пайдалана отырып, қоғамдық пікір мен сананы негативті өзертуге, билеуге қатысты мәселе де бар. Демек, адам ақпарат жетіспеушілігінен қандай зардап шексе, ақпарат көптігінен, оны таратудағы жауапсыздықтан дәл сондай зардап шегеді, ал өзіне қажетті ақпаратқа талдау жасай білу қасиеті адамның ақпараттық мәдениетінің, цифрлық этикасының маңызды компонентіне айналып отыр.

Ақпараттық этика саласындағы маңызды зерттеулерге Л. Флориди, Р. Капурро, Р. Брей, Л. Интронның еңбектерін жатқызуға болады.

Компьютерлік этиканы философиялық тұрғыдан алғаш зерттеген Р. Капурро оны ақпараттық этиканың құрамдас бөлігі ретінде қарастырған. Капурроның бұл пікірімен Л. Флориди келіспейді, оның ойынша, цифрлық технологиялар дәуірінде «ақпараттық этика» мен «компьютерлік этика» бір мағынаға ие ұғымдар.

Л. Флориди [12] ақпараттық этиканы экологиялық этиканың бір бөлігі деп есептейді. Ақпараттық технологиялар мен ақпараттық жүйелер де құндылықтар жүйесі арқылы қоршаған ортамен байланыста болады. Ол этиканың үш түрін жіктеген: ақпарат қолданысқа түскен кездегі ақпараттық этика (ақпарат ресурс ретінде); ақпарат өндірілген кездегі ақпараттық этика (ақпарат тауар ретінде); ақпараттық кеңістік сыртқы әсерге ұшыраған кездегі ақпараттық этика (ақпарат нысана ретінде). Флоридидің онтологиялық концепциясы ақпараттық кеңістіктегі әрбір объект үшін ақпараттың құндылығы бар дейді. Сонымен қатар, Флориди технологиялар адамдар өмірінің моральдық және әлеуметтік сапасына ықпалы бар екенін көрсетеді.

Р. Капурро ақпараттық технологиялар әлеуметтік өмірдің маңызды құрамдас бөлігі екенін атап көрсетеді. Ол ақпараттық этикаға нақты анықтама беріп, оны цифрлық технологиялардың қоғам мен қоршаған ортаға әсерімен күресу деп тұжырымдаған. Бірақ, зерттеушінің пікірінше, ақпараттық этиканы кең мағынасында қарастырғанда, ол цифрлық бұқаралық ақпарат құралдарымен шектелмейді, ақпарат және коммуникациямен байланысты болады. Ақпараттық этиканың негізгі тақырыптары: интеллектуалды меншік, құпиялылық, қауіпсіздік, ақпараттың шамадан тыс болуы, цифрлы алшақтық, дискриминация. Ақпараттық этика қоғамда мәдениаралық диалог орнату үшін қажет [13, 15].

«Жаһандық және жергілікті деңгейде интернет әлеуметтік коммуникацияның негізгі платформасына айналған. Оған қолжетімділікті негізгі этикалық принцип ретінде қарастырған дұрыс, бұл сөз бостандығы мен баспа бостандығы принциптері іспеттес. Еркін интернет бейбітшілік пен демократияны күшейтуге оң әсерін тигізе алады, сонымен бірге, өкінішке орай, манипуляция мен билік жүргізудің құралы ретінде де қолданылуы мүмкін», — дейді зерттеушілер [14; 10].

Ал, Р. Капурроның пікірінше, құпиялылық негізгі мәселе, себебі ол адам тұлғасының басты концепциясымен байланысты: «Біздің әлемде басқалармен бірге болмысымыз негізінен желі-әлемдегі — болмыс. Ақпараттық автономия этикасы білімдермен алмасу этикасының құралы ретінде ойластырылған. Ынтымақтастық принципін автономия принципінен бөлмеу қажет» [15; 37-40].

А. Веддер ақпараттық этикаға қатысты жаңа «құпиялылық» категориясын қалыптастыру керек дейді. Жеке ақпаратты қорғаудың нормативті категориясы ретінде ол адамдар туралы жеке ақпаратты қорғау үшін қызмет ету керек, өйткені бұндай ақпарат адамдарға қатысты маңызды шешімдер қабылдау мақсатында қолданылуы мүмкін [16, 116].

Цифрлық қоғамға тән негізгі рухани-адамгершілік құндылықтарды айқындау және дұрыс тұжырымдау — қазіргі таңдағы ақпараттық қоғам туралы зерттеулердің, этиканың маңызды мәселесі. Ақпараттық этиканы екі көзқарас негізінде зерттеуімізге болады. Біріншісі, ақпараттық кеңістіктегі адамгершілік мәселелеріне байланысты қалыптасқан қолданбалы этика ретінде. Екіншісі, цифрлық технологияларды әлеуметтік-мәдениеттің іргелі құндылығы ретінде айқындайтын болсақ, этика эволюциясының жаңа кезеңі ретінде қарастыру. Жаңа қалыптасып жатқан цифрлық қоғам этикасы, заманауи әлеуметтік мәселелер мен қарама-қайшылықтарға жауап береді және ақпараттық кеңістіктің дұрыс қызмет етуін және адамгершілік қағидаларына қайшы келмеуін қамтамасыз етеді.

Қорытынды

Цифрландыру адам өмірінің барлық салаларымен үйлесімді түрде бірігіп, оны жаңа қасиеттермен толықтырды. Бұл әрине, көптеген қалыптасқан әлеуметтік-экономикалық, саяси және рухани идеялардың өзгеруіне ықпал етті, адамның өмір салтына сапалы жаңа белгілер енгізеді.

Ақпарат ең құнды өнімге және негізгі тауарға айналды десек те болады. Қазіргі қоғамда интернет, әлеуметтік желілер, жарнама, кино, музыка тұлғаны қалыптастыруда тәрбиелік қызмет атқарады, осылайша «құрамалы мәдениеттің» адамы қалыптасады.

Қоғамды ақпараттандыру жағдайында тұлғаның даму процесі келесі ерекшеліктерге ие:

– ақпараттық технологиялардың дамуы мен цифрландыру қоғам мүшелерінің ақпараттық мәдениет деңгейін арттыруды, цифрлық сауаттылығы мен жалпы интеллектуалдық әлеуетінің жоғарылатуды көздейді;

– ақпарат көлемінің көптігі және оған үнемі талдау жасау, синтездеу қажеттілігі жеке тұлғаның белсенділігін, жасампаздық қабілетін арттырады;

– ақпараттық желілер арқылы еркін тарайтын, кей жағдайда жалған ақпарат кең көлемі тұлғаның моральдық жауапкершілігін, құндылықтар жүйесін қалыптастыруды талап етеді.

Қазіргі қоғамда цифрлық, ақпараттық технологиялар өте маңызды рөл атқарады. Цифрлық кеңістікте адамдар білім алады, әлеуметтік міндеттерді атқарады, қызмет істеп, табыс табады. Ақпараттық технологиялардың күнделікті болмыстың маңызды құрамдас бөлігіне айналуымен бірге жаңа әлеуметтік мәселелер туындайды. Нәтижесінде цифрлық технологияларды, ақпараттық кеңістікті дұрыс, жауапкершілікпен қолдану философиялық, этикалық мәселеге айналып отыр.

Цифрлық қоғамда адамдардың интеллектуалдық дамумен қатар, жалған ақпарат тарату, ақпараттық кеңістікті бұрмалау сияқты негативті құбылыстар да күшейе түседі. Ақпараттық технологиялардың дамуы және кеңінен қолданылуы ойлау жүйесінің өзгеруіне алып келеді, мәселен, ақпарат беруді формалдау, стандарттау, алгоритмдер енгізу. Осының нәтижесінде заманауи бұқаралық ақпарат құралдары мен әдістерін пайдалану қоғамға әсер ету, оны билеу құралына айналады. Ақпараттық технологиялар адам санасына манипуляция жүргізудің де әдістерін жасады, осының салдарынан адам болмысты рационалды игеру қабілетінен айырылады. Техногенді өркениеттің дамуы тұлғаның қалыптасуы мен әлеуметтену үдерісіне де өз ықпалын тигізеді. Цифрлық қоғамдағы жауапкершілік, жалпы этика мәселесін жан-жақты, терең зерттеуге түрткі болатын факторлар — антропологиялық дағдарыс, бірегейлік мәселесі, құндылықтық-рухани трансформация. Ақпараттық, цифрлық технологиялар дәуіріндегі өзекті мәселенің бірі — виртуалды кеңістікті адамға қолайлы ететін этикалық ілім қалыптастыру.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Романович А.Л. На пути к устойчивому будущему / А.Л. Романович, А.Д. Урсул // Устойчивое развитие. Наука и практика. — 2002. — № 1. — С. 123–131.
- 2 Балабекұлы Д. Қазіргі заманғы Қазақстанның ақпараттық кеңістігі: әлеуметтік-философиялық талдау: филос. д-ры (PhD) д-р... дис. Мамандығы 6D020100 — Философия / Д. Балабекұлы. — Алматы, 2020. — 122 б.
- 3 Wallerstein I. Utopistics, Or Historical Choices of the Twenty-First Century / I. Wallerstein. N.Y. — 1998.
- 4 Информационное общество: сб. — М.: ООО «Издательство "АСТ"», 2004. — 507 с.
- 5 Апресян Р.Г. Этика: энцикл. словарь / под ред. Р.Г. Апресяна, А.А. Гусейнова. — М.: Гардарики, 2001. — 671 с.
- 6 Benson Paul. "Freedom and Value" / Paul Benson // The Journal of Philosophy. — 1987. — Vol. 84. — No. 9. — P. 465–486.
- 7 Floridi L. Information Ethics: On the Theoretical Foundations of Computer Ethics / L. Floridi // Ethics and Information Technology. — 1999. — Vol. 1, No 1.
- 8 Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. — М.: ООО «Издательство "АСТ"», 2002. — 776 с.
- 9 Негодаев Н.А. На путях к информационному обществу / Н.А. Негодаев. — Ростов н/Д.: ДГТУ, 1999. — 247 с.
- 10 Гидденс Э. Социология / Э. Гидденс. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Едиториал УРСС, 2005. — 632 с.
- 11 Белл Д. Социальные рамки информационного общества / Д. Белл // Новая технократическая волна на Западе. — М.: Прогресс, 1986. — С. 330–342.
- 12 Floridi L. The Philosophy of Information: Ten Years Later / L. Floridi // Metaphilosophy. Oxford. — 2010. — Vo. 41, No. 3. — P. 420-442.
- 13 Capurro R. Information Ethics in the African Context / R. Capurro // Information Ethics in Africa: Cross-cutting Themes. ACEIE, 7-204. — 2013.
- 14 Капурро Р. Информационная этика / Р. Капурро // Информационное общество. — 2010. — Вып. 5. — С. 6–15.
- 15 Capurro R. Privacy: An Intercultural Perspective / R. Capurro // Ethics and Information Technology. 2005. — Vol. 7, No. 1. — P. 37-47.

Ж.Н. Бекенова, Г.Ж. Нурышева, Ж.А. Амиркулова

Особенности бытия личности и проблема ответственности в цифровом обществе

В статье проведен анализ проблемы личности в цифровом обществе, ее особенностей и ответственности. Трансформация личности в цифровом обществе, структура информационной этики, понятие ответственности были сформулированы на основе работ Э. Тоффлера, М. Маклюэна, Д. Белла, Л. Флориди, Р. Капурро, Р. Брея. Авторами определены особенности личности, сложившиеся в результате развития информационных технологий и сетевых коммуникаций. В постоянно развивающемся цифровом мире возникли серьезные этические проблемы с распространением информации. Они связаны с ответственностью, обязанностью граждан при восприятии и распространении информации. В этой связи, наряду с моральной ответственностью, актуальным становится и вопрос информационной безопасности. В современном цифровом мире информационная безопасность становится не только законодательной, но и социально-философской проблемой, влияющей на жизнедеятельность общества в целом. Авторами были сформулированы основные духовно-нравственные ценности, присущие цифровому обществу, проведен анализ сущности и значимости информационной ответственности и сложившихся подходов к ее изучению на основе исследований, касающихся этической проблемы в информационном обществе.

Ключевые слова: информация, информационное общество, цифровое общество, коммуникация, мораль, информационная этика, ответственность, ценности, информационное пространство.

Zh.N. Bekenova, G.Zh. Nuryшева, Zh.A. Amirkulova

Features of being of a person and the problem of responsibility in a digital society

The article provides an analysis of the problem of personality in a digital society, its features and responsibilities. The transformation of personality in a digital society, the structure of information ethics, the concept of responsibility were formulated on the basis of the works of E. Toffler, M. McLuhan, D. Bell, L. Floridi, R. Capurro, R. Bray. Personality features formed as a result of the development of information technologies, network communications are defined in the article. In the ever-evolving digital world, serious ethical problems have arisen with the dissemination of information. They are related to the responsibility, the duty of citizens when receiving and distributing information. In this regard, along with moral responsibility, information security becomes an urgent issue. In the modern digital world, information security is becoming not only a legislative problem, but also a socio-philosophical problem affecting the life of society as a whole. The article formulates the main spiritual and moral values inherent in the digital society, and analyzes the essence and significance of information responsibility and the established approaches to its study based on research related to the ethical problem in the information society.

Keywords: information, information society, digital society, communication, morality, information ethics, responsibility, values, information space.

References

- 1 Romanovich, A.L., & Ursul, A.D. (2002). Na puti k ustoichivomu budushchemu [On the way to a sustainable future]. *Ustoichivoe razvitie. Nauka i praktika — Sustainable development. Science and practice*, 1, 123–131 [in Russian].
- 2 Balabekuly, D. (2020). Qazirgi zamangy Qazaqstannyn apparattyq kenistigi: aleumettik-filosofialyq taldau [Information space of modern Kazakhstan: socio-philosophical analysis]. *PhD thesis*. Almaty [in Russian].
- 3 Wallerstein, I. (1998). *Utopistics, Or Historical Choices of the Twenty-First Century*. N.Y.
- 4 (2004). *Informatsionnoe obshchestvo: sbornik* [Information society: collection]. Moscow: OOO «Izdatelstvo “AST”» [in Russian].
- 5 Apresian, R.G. (2001). *Etika: entsiklopedicheskii slovar* [Ethics: encyclopedic dictionary]. R.G. Apresiana, A.A. Guseinova (Eds.) Moscow: Gardariki [in Russian].
- 6 Benson, Paul. (1987). “Freedom and Value”. *The Journal of Philosophy*, 84(9), 465–486.

- 7 Floridi, L. (1999). Information Ethics: On the Theoretical Foundations of Computer Ethics. *Ethics and Information Technology*, 1(1).
- 8 Toffler, E. (2002). Tretia volna [The third wave]. Moscow: OOO «Izdatelstvo “AST”» [in Russian].
- 9 Negodaev, N.A. (1999). Na putiakh k informatsionnomu obshchestvu [On the way to the information society]. Rostov on Don: DGTU [in Russian].
- 10 Giddens, E. (2005). Sotsiologiia [Sociology]. Moscow: Editorial URSS [in Russian].
- 11 Bell, D. (1986). Sotsialnye ramki informatsionnogo obshchestva [The social framework of the information society]. *Novaia tekhnokraticheskaia volna na Zapade — New technocratic wave in the West*. Moscow: Progress [in Russian].
- 12 Floridi, L. (2010). The Philosophy of Information: Ten Years Later. *Metaphilosophy*, 41(3), 420-442. Oxford.
- 13 Capurro, R. (2013). Information Ethics in the African Context. *Information Ethics in Africa: Cross-cutting Themes*. ACEIE, 7-204.
- 14 Capurro, R. (2010). Informatsionnaia etika [Information ethics]. *Informatsionnoe obshchestvo — Information Society*, 5, 6–15 [in Russian].
- 15 Capurro, R. (2005). Privacy: An Intercultural Perspective. *Ethics and Information Technology*, 7(1), 37-47.
- 16 Vedder, A. (2005). Expert Knowledge for Non-Experts: Inherent and Contextual Risks of Misinformation. *ICES, Journal for Information, Communication and Ethics in Society*, 3(3), 113-119.

Buketov University